

Dossier 4.1: Weber: wereldreligies en het proces van rationalisering

(hoofdstuk 4, MvdH)

Een invloedrijke sociaalhistorische theorie over de opkomst van het kapitalisme is afkomstig van de socioloog Max Weber, die wereldreligies in verband bracht met sociale en economische veranderingen vanaf late Middeleeuwen. Weber onderscheidde vijf voorwaarden voor het ontstaan van een kapitalistische mentaliteit: rationele regels, een vrije arbeidsmarkt, autonome steden, een geldeconomie en een middenklasse (bourgeoisie). De meeste wereldreligies zou een belangrijk aantal van deze kenmerken in de weg hebben gestaan. In zijn *Die protestantische Ethik und der Geist des Kapitalismus* (The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism) (eerste uitgave in 1905) betoogde Weber dat de houding van protestanten ten aanzien van werk en ascetisch leven uniek was in vergelijking met andere wereldreligies. De religieuze uitgangspunten van het protestantisme: hard werken, spaarzaamheid en rationeel handelen duiden op uitverkorenheid door god, zouden onbedoeld hebben geleid tot het arbeidsethos dat ten grondslag lag aan het kapitalistische productiesysteem. Volgens Weber waren deze kenmerken niet op die manier terug te vinden in de andere wereldreligies. Het Chinese confucianisme en taoïsme hadden soberheid, zelfdiscipline en rationeel handelen ook als uitgangspunt, maar hier waren religieuze handelingen meer gericht op een culturele status positie. In het confucianisme lag de nadruk op educatie, beleefdheid en zelfbetering, terwijl het religieuze handelen van de protestanten zich uitte in wereldlijke activiteiten, terwijl het religieuze handelen van de protestanten zich uitte in wereldlijke activiteiten, zoals werk, handel en geldvermeerdering.

Het hindoeïsme en boeddhisme van India verschilden weer sterk van het Europese christendom en Chinese confucianisme, omdat het kastensysteem ethisch pluralisme tot gevolg had. In de Indiase samenleving waren religieuze overtuigingen direct gekoppeld aan de indeling van de bevolking in verschillende sociale lagen met ieder een eigen sociale en economische status: de kasten. Religie bepaalde wie er priester, vechter, handelaar of boer/ arbeider werd. Door het kastensysteem werd dus slechts een beperkte groep in de samenleving gestimuleerd om handel te drijven en winst te maken. De hindoeïstische religie met zijn statische sociaaleconomische indeling in kasten ging dus lijnrecht in tegen de kapitalistische waarden die wel in het protestantisme aanwezig waren.

In het islamitische Midden Oosten zouden de voorwaarden voor een kapitalistische mentaliteit volgens Weber zelfs helemaal geen kans hebben gekregen. De islamitische politieke instituties waren tijdens de vroegmoderne periode gericht op patrimoniale relaties: op familieverbanden en niet op vrije en rationele relaties die kenmerkend waren voor

kapitalistische verhoudingen. Daarnaast zou het wereldbeeld van Islamiëten meer fatalistisch zijn dan dat van protestanten. Zij geloofden er immers niet in dat hard werken en succes in de handel tekenen waren de uitverkorenheid door God. Het laatste vormde namelijk het uitgangspunt van het protestantse geloof dat vanaf de zestiende eeuw in grote delen van Europa belangrijk werd: Engeland, Schotland, Duitsland en de Noordelijke Nederlanden. Precies in die periode verschoof het economische centrum binnen Europa van de katholieke landen Italië, Spanje en Frankrijk naar regio's waarin grote delen van de bevolking zich bekeerden tot de Hervorming.

Het debat over de Protestantse Ethiek-these van Weber is al zou oud sinds het verschijnen van het essay (1905). Een aantal recente literatuurverwijzingen volgen hieronder.

Literatuur

Camic, Charles, Philip S. Gorski, en David Trubek (red). 2005. *Max Weber's Economy and Society: A Critical Companion*. Stanford 2005.

Gorski, Philip S., 'The Protestant Ethic and the Spirit of Bureaucracy: the Role of Ascetic Protestantism in the Development of Political Rationalism,' in Charles Camic, Philip S. Gorski en David M. Trubek (red.), *Max Weber at the Millenium. Economy and Society for the 21st Century* (Stanford 2005)

Gorski, Philip S., 'The Little Divergence: The Protestant Ethic and Economic Hegemony in Early Modern Europe,' in Lutz Kaelber en Richard Swatos (red.), *The Protestant Ethic Turns 100: Essays on the Centenary of the Weber Thesis* (Boulder, CO, 2005), 165-189

Jacob, Margaret, en Matthew Kadane, 'Missing now Found in the Eighteenth Century. Weber's Protestant Capitalist,' *American Historical Review*, 108 (2003), 20-49.